

УДК 343.98

Р. Л. Степанюк

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

На основі аналізу наукової літератури та судової практики запропоновано криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України.

Відповідно до ст. 95 Конституції України, бюджетна система нашої держави будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Водночас державні фінанси є одним із найбільш привабливих об'єктів злочинних посягань, а боротьба зі злочинами у сфері розподілу і використання бюджетних коштів знаходиться серед пріоритетів у діяльності правоохоронних органів. Зважаючи на це вказаний напрям не може залишатись без уваги криміналістичної науки, яка покликана забезпечувати органи дізнання та досудового слідства сучасними засобами і методами виявлення, розслідування та попередження злочинів.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що в Україні криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері, до цього часу не розроблялась. Оскільки вона є однією з наукових категорій, яка складає основу для розроблення як концептуальних засад, так і окремих криміналістичних методик розслідування, відповідне наукове завдання залишається актуальним.

Питання класифікації злочинів у криміналістиці були предметом ґрунтовних досліджень, у результаті чого сформована окрема наукова теорія (В. О. Образцов). Не вдаючись детально до аналізу її положень, відзначимо, що найбільш суттєвим є питання щодо підстав (критеріїв) побудови класифікації бюджетних злочинів. На сьогоднішній день залишається широко підтриманою концепція, відповідно до якої в основі системи

© Степанюк Р. Л., 2010

окремих видових криміналістичних методик знаходиться кримінально-правова класифікація злочинів. Вона здійснюється передусім за об'єктом посягання, що відображено в чинному Кримінальному кодексі, й окремого розділу про злочини проти бюджетної системи не передбачає. Учені ж такі делікти розглядають у межах групи злочинів у сфері господарської діяльності (розд. 7 КК України).

Так, Н. О. Гуторова обґрунтовує висновок про те, що державні фінанси є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, і пропонує окрему частину КК України «Злочини проти державних фінансів» [1]. Ідею про виділення окремого розділу КК України «Злочини, що посягають на фінансову діяльність та бюджетну систему» висловлював П. П. Андрушко [2, с. 18]. О. І. Перепелиця виділяє злочини у сфері фінансової діяльності держави [3]. Нерідко як окрему групу розглядають злочини проти системи бюджетного регулювання (ст. 210 і 211 КК України) [4, с. 5].

Убачається, що кримінально-правова класифікація злочинів є важливою, але не єдиною основою для побудови системи окремих криміналістичних методик. У сучасних умовах злочинна діяльність є багатогранною, що особливо притаманно економічній злочинності, частиною якої є злочини в бюджетній сфері України.

Російський учений-кримінолог А. В. Макаров запропонував класифікацію злочинів, учинених у бюджетній сфері Російської Федерації, поділивши їх на три групи: а) злочини, що безпосередньо посягають на порядок використання бюджетних коштів і коштів державних небюджетних фондів; б) злочини, що посягають на відносини, які виникають на стадії формування бюджетів усіх рівнів; в) злочини, що посягають на відносини, які виникають на стадії використання бюджетних коштів [5]. Зазначена класифікація, що побудована із метою вирішення кримінологічних завдань, відрізняється від попередніх більшою конкретикою саме щодо бюджетної сфери, включає не тільки злочини, безпосереднім об'єктом яких є державні фінанси, а й шахрайство, привласнення та розтрату майна тощо.

Оскільки основною функцією криміналістичної класифікації злочинів є її значущість для побудови теоретичних і практичних рекомендацій, спрямованих на вирішення завдань щодо розкриття, розслідування та попередження злочинів, підстави класифікації мають відображати насамперед суттєві в криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності. Серед таких підстав науковці виділяють особливості суб'єктів злочину, способи вчинення і приховування злочинів, характер предмета посягання, місце злочину, суб'єктивну сторону діяння,

підслідність того чи іншого правоохоронного органу тощо [6; 7, с. 21–22].

Таким чином, криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України, на нашу думку, має будуватись з урахуванням найбільш значущих з точки зору дослідження механізму злочинної діяльності ознак (елементів), які можуть виступати класифікаційними підставами.

Загальною підставою, яка дозволяє виділити злочини, що розглядаються, в окрему групу, є одна з пріоритетних в аспекті правоохоронного захисту сфера економіки – бюджетна. У широкому розумінні вона охоплює всю діяльність щодо формування бюджетів і розпорядження державним майном і майном місцевих громад. Тому, на нашу думку, до цієї сфери, перш за все, слід відносити не тільки діяння, що безпосередньо посягають на бюджетну систему України, тобто сукупність бюджетів (державного і місцевих), які в матеріальному розумінні являють собою відповідні фонди коштів, в економічному – плани фінансових ресурсів держави або місцевої громади, а в правовому – нормативно-правові акти про бюджет, а й інші злочинні діяння, предметом яких є державні фінанси, майно бюджетних установ. Аналіз слідчої та судової практики дає можливість стверджувати, що для бюджетної сфери характерно вчинення злочинів, які відносяться до різних розділів КК України, зокрема проти власності (ст. 190, 191 КК), у сфері службової діяльності (ст. 364, 365, 366, 368 КК), у сфері господарської діяльності (ст. 205, 210, 211, 222 КК) тощо.

Ключовим криміналістично значущим елементом злочинної діяльності є її спосіб, тому в основу класифікації вбачається за доцільне покласти саме технологічні, ті, що складають зовнішній прояв злочину, риси. У цьому сенсі, відзначимо, що наукові розробки проблем методик розслідування економічних злочинів останнім часом доводять складний характер злочинної діяльності, що, у свою чергу, потребує розроблення і впровадження комплексних методичних рекомендацій щодо її виявлення та розслідування. Це пояснюється тією обставиною, що для досягнення злочинної мети (збагачення) винні особи здійснюють низку прийомів і операцій, які утворюють склади не одного, а кількох окремих злочинів. Такі комплекси злочинів називають технологіями злочинної діяльності, до складу яких входять основні (головні) та підпорядковані (допоміжні) злочини [8, с. 33].

На нашу думку, головним критерієм криміналістичної класифікації злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України, має бути саме зміст (механізм) злочинної діяльності. За цим критерієм їх можна поділити на дві групи: 1) злочини, головною

метою якої є збагачення за рахунок бюджетних коштів; 2) злочини, що не пов'язані із заволодінням бюджетними коштами.

У свою чергу, у межах першої виділеної класифікаційної групи можна виділити дві категорії (підгрупи) злочинів: а) технології злочинної діяльності (комплекси злочинів), що вчиняються із метою збагачення за рахунок бюджетних ресурсів; б) окремі умисні корисливі злочини, предметом яких є бюджетні кошти та державне майно.

На сьогоднішній день найбільш типовими є такі комплекси злочинів першої підгрупи:

1. Заволодіння бюджетними коштами шляхом шахрайства (ст. 190 КК України), що супроводжується підробленням (у тому числі службовим) та використанням підроблених документів (ст. 358, 366 КК України), зловживанням службовим становищем (ст. 364 КК України), фіктивним підприємництвом (ст. 205 КК України), легалізацією (відмиванням) злочинних доходів (ст. 209 КК України) тощо.

2. Заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), поєднане з грубим порушенням порядку закупівлі товарів за державні кошти (ст. 364, 365 КК України), службовим підробленням (ст. 366 КК України), фіктивним підприємництвом (ст. 205 КК України) тощо.

3. Умисні службові злочини, що вчиняються службовими особами, до повноважень яких входить розпорядження державним майном, із метою збагачення. До них можна віднести: а) одержання службовими особами хабарів (ст. 368 КК України), що супроводжується безгосподарським використанням бюджетних ресурсів в інтересах хабародавців (ст. 364, 365, 366, 210, 211 КК України); б) зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України), перевищення посадових повноважень (ст. 365), поєднані із службовим підробленням (ст. 366 КК України), грубим порушенням законодавства про працю (ст. 172 КК України) тощо, вчинені з метою одержання особистої вигоди, надання преференцій суб'єктам господарської діяльності, що належать родичам, і т. п.

Друга підгрупа включає умисні корисливі злочини, що вчиняються, як правило, одноосібно і не мають ознак злочинних технологій. До них, зокрема, відносяться привласнення або розтрата державного майна, зловживання службовим становищем, службове підроблення тощо. Їх можна віднести до числа найбільш детально досліджених у криміналістичній літературі, оскільки питання розслідування розкрадань майна бюджетних організацій розглядалися ще з радянських часів.

Друга група злочинів характеризується відсутністю корисливого мотиву. До таких діянь можна віднести порушення

законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК України), видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК України), службову недбалість (ст. 367 КК України), зловживання службовим становищем в інтересах третіх осіб (ст. 364 КК України), перевищення службових повноважень (ст. 365 КК України), грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України), невилплату заробітної плати (ст. 175 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), учинені з мотивів неправильно зрозумілих інтересів установи (підприємства), намагання вислужитись перед керівництвом, прагнення створити необґрунтований службовий комфорт тощо.

Із метою розроблення окремих криміналістичних методик є доцільним виділяти більш деталізовані групи злочинів, перш за все, залежно від таких підстав, як кримінально-правовий різновид злочинів (відповідні статті КК України) та місце вчинення злочину (бюджетні організації, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, суб'єкти господарської діяльності, що одержують цільову фінансову допомогу з бюджетів). У межах зазначених груп можуть бути виділені окремі підгрупи за змішаними підставами (наприклад, методика розслідування заволодінь майном шляхом зловживання службовим становищем службовими особами бюджетних установ).

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що запропонована класифікація злочинів, які вчиняються в бюджетній сфері України, побудована на підставі значущих у криміналістичному сенсі загальних ознак механізму злочинної діяльності є основою для дослідження концептуальних засад методики розслідування зазначених злочинів. Її подальший розвиток та удосконалення є важливим напрямом наукових пошуків.

Список літератури: 1. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. О. Гуторова. – Х., 2002. – 38 с. 2. Андрушко П. Злочини у сфері господарської діяльності за чинним Кримінальним кодексом та проектом КК: проблеми систематизації, криміналізації та декриміналізації / П. Андрушко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 12. – С. 13–18. 3. Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности : Комментарий к действующему законодательству / А. И. Перепелица. – Харьков : Рубикон, 1997. – 104 с. 4. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юрид. практика, 2003. – 924 с. 5. Макаров А. В. Преступность в бюджетной сфере (Понятие, тенденции, предупреждение) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Макаров Андрей Владимирович. – СПб., 2005. – 396 с. 6. Белкин Р. С. Курс криминалистики :

в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приёмы и рекомендации / Р. С.Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 478 с. 7. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: Теорія та практика : монографія / В. В. Лисенко. – К. : Логос, 2004. – 324 с. 8. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика [та ін.]. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.

Надійшла до редколегії 08.10.2010

На основе анализа научной литературы и судебной практики предложена криминалистическая классификация преступлений, совершаемых в бюджетной сфере Украины.

Criminalistic classification of crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine is offered on the base of the scientific literature and legal practice analysis.